Κοινωνική Ψυχιατρική και Οικολογία: δρόμοι παράλληλοι;

Σάκης Κουρουζίδης[1]

Τον Πέτρο Πολυχρόνη τον γνώρισα "ώριμο", στα 30 του, όσο ήμουν κι εγώ τότε, καθώς είμαστε συνομήλικοι. Η γνωριμία ήταν φιλική, αλλά μέσα σε ένα περιβάλλον "ψυχο-μαθητών" των Βασιλείου.

Καθώς, λίγο καιρό μετά τη γνωριμία μου με τον Πέτρο, στράφηκα προς την οικολογία, οι συζητήσεις μας έπαιρναν συχνά και τον χαρακτήρα ενός διαλόγου ανάμεσα στην οικολογία και τη συστημική.

Οι Βασιλείου μάς έλεγαν ότι την περίοδο που βρέθηκαν στην Αμερική είχαν έρθει σε επαφή με τις απόψεις και είχαν επηρεαστεί στη συστημική τους οπτική, από τα κείμενα του Ιβάν Ίλιτς, του άτυπου πατέρα της σύγχρονης οικολογίας και σπουδαιότερου ίσως μελετητή της βιομηχανικής κοινωνίας. Αναζητήσαμε έτσι τις κοινές αφετηριακές βάσεις των δύο αυτών ρευμάτων σκέψης.

Το όλον και τα μέρη

Είναι εντυπωσιακό ότι η σχέση ανάμεσα στο όλον και τα μέρη του απασχόλησε διαχρονικά διανοητές ενός ευρύτατου φάσματος.

Η οικολογία, ως κλάδος της βιολογίας, εμφανίζεται στην εποχή που η βιομηχανική επανάσταση βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη. Είναι η εποχή που η "εξειδίκευση" κατακλύζει το φαινόμενο αυτό. Όλα είναι "εξαρτήματα" και για κάθε εξάρτημα εμφανίζεται και ένας ειδικός. Αυτό γίνεται σε βάρος της ενότητας, του όλου. Ένα ρολόι, όμως, δεν είναι απλώς ένα σύνολο από ελατήρια, καντράν, δείκτες, γρανάζια κλπ. Όλα αυτά, για να γίνουν ρολόι, κάποιος πρέπει να τα βάλει στη σωστή θέση, να γίνουν ένα όλον. Αυτό τον κίνδυνο διαισθάνεται ο Έρνστ Χαίκελ, ο τυπικός πατέρας της οικολογίας, και επιχειρεί την αποκατάσταση του όλου, μέσω της

[1] Ο Σάκης Κουρουζίδης γεννήθηκε το 1951. Σπούδασε γεωλογία στην Ιταλία και απέκτησε διδακτορικό στη σεισμολογία, στο ΑΠΘ. Εργάστηκε ως σεισμολόγος στο Γεωδυναμικό Ινστιτούτο επί 35 χρόνια. Το 1994 ίδρυσε και από τότε διευθύνει την Ευώνυμο Οικολογική Βιβλιοθήκη, η οποία λειτουργεί έως σήμερα. Εξέδωσε πολλά βιβλία για την οικολογία, την οικολογική βιβλιογραφία και το περιβάλλον. Αρθρογράφησε σε εφημερίδες, περιοδικά και οικολογικά έντυπα. Συμμετείχε στη συντακτική επιτροπή πολλών εντύπων και διηύθυνε τα οικολογικά περιοδικά Νέα Οικολογία και Δαίμων της Οικολογίας.

αναζήτησης των σχέσεων ανάμεσα στα "μέρη", στον φυσικό κόσμο, από τα μέσα του 19ου αιώνα.

Η λέξη "οικολογία", σε επιστημονικό κείμενο, αναφέρεται από τον Χαίκελ για πρώτη φορά στο βιβλίο του "Generelle Morphologie der Organismen" (1866), ως υποκατάστατο της λέξης βιολογία: *"... οικολογία είναι η επιστήμη της οικονομίας, του τρόπου ζωής, των ζωτικών εξωτερικών σχέσεων των οργανισμών..."* (η λέξη οικολόγος=οικονόμος, αναφέρεται για πρώτη φορά στο Λεξικό του Σκαρλάτου του Βυζάντιου το 1852!).

Ένα χρόνο αργότερα, σε μια διάλεξή του στο πανεπιστήμιο της Ιένας, δίνει έναν εμπλουτισμένο ορισμό της οικολογίας: *"με τον όρο οικολογία υπονοούμε το σύνολο των γνώσεων που αφορούν την οικονομία της φύσης, τη μελέτη των σχέσεων του ζώου με το οργανικό και ανόργανο περιβάλλον του. Αυτό περιλαμβάνει τις φιλικές ή εχθρικές σχέσεις του με τα φυτά ή τα άλλα ζώα, με τα οποία σχετίζεται εμμέσως ή αμέσως, με δυο λόγια, η οικολογία είναι η μελέτη των σύνθετων σχέσεων, στις οποίες αναφέρεται ο Δαρβίνος με την έκφραση συνθήκες πάλης για την επιβίωση".*

Πότε όμως... χάθηκε η ενότητα του κόσμου ή καλύτερα η αντίληψη του ανθρώπου για το όλον και τα μέρη του; Η πρώτη αίσθηση του ανθρώπου για τον κόσμο, τα σύνολα, τα συστήματα ξεκινά από το όλον ή τα μέρη του;

Ο σημαντικός μελετητής της ελληνικής αρχαιότητας Bruno Snell, στη μελέτη του: Η ανακάλυψη του πνεύματος, Ελληνικές ρίζες της Ευρωπαϊκής σκέψης (έκδοση ΜΙΕΤ, 1984), κάνει μια εντυπωσιακή παρατήρηση:

> *"Το γεγονός ότι οι Έλληνες της γεωμετρικής εποχής δεν συνέλαβαν το σώμα ως ενότητα ούτε στη γλώσσα ούτε στις εικαστικές τέχνες έχει την ίδια αποδεικτική αξία με τα ρήματα που δηλώνουν την όραση. Τα ρήματα αυτά δηλώνουν την οπτική ενέργεια στην παραστατική της μορφή, δηλαδή ως έκφραση του βλέμματος και των συναισθημάτων που το συνοδεύουν, ενώ η μεταγενέστερη γλώσσα υπογραμμίζει περισσότερο την ίδια τη λειτουργία που επιτελεί η ενέργεια αυτή... Είναι αυτονόητο ότι οι ομηρικοί άνθρωποι είχαν σώμα, όπως οι μεταγενέστεροι Έλληνες. Δεν το γνώριζαν όμως ως "σώμα", αλλά μόνον ως άθροισμα των επιμέρους μελών. Σώμα είναι μια μεταγενέστερη ερμηνεία αυτού που αρχικά κάλυπταν οι λέξεις μέλεα και γυῖα. Ο 'Ομηρος μιλά επανειλημμένα για γρήγορα πόδια, γρήγορα γόνατα και γερά χέρια. Κατά τη γνώμη του αυτά τα μέλη αποτελούν την έκφραση της ζωής, γιατί είναι άμεσα αντιληπτά.*
>
> *Ο Αρίσταρχος παρατήρησε ότι η λέξη σώμα στον Όμηρο δεν σχετίζεται ποτέ με ζωντανό άνθρωπο, αλλά σημαίνει το πτώμα. [...]*
>
> *Επειδή ο Όμηρος γνωρίζει μόνο μέρη του σώματος, δεν διαθέτει καμιά λέξη με το ουσιαστικό "υγεία" και το επίθετο "υγιής". Συχνά αναφέρεται σε*

άρρωστα ή σε εξασθενημένα μέλη, αλλά δεν αντιμετωπίζει τον ανθρώπινο οργανισμό ως ενιαίο φορέα μόνιμων ιδιοτήτων".

Δηλαδή, η πρώτη πρόσληψη του κόσμου από τον άνθρωπο είναι μέσα από τα μέρη που τον αποτελούν και όχι το αντίστροφο, τον κόσμο ως ενότητα, ως όλον.

Στον Όμηρο ο άνθρωπος δεν αισθάνεται ότι οι αποφάσεις πηγάζουν από δικές του εσωτερικές διεργασίες, αλλά ότι οι επιλογές του αποτελούν επέμβαση των θεών, ότι είναι βουλές των θεών που εκφράζονται μέσω των ανθρώπων. Πηγή των αποφάσεών του είναι οι θεοί και όχι ο ίδιος ο άνθρωπος, ο οποίος διαμεσολαβεί ώστε να εκφραστεί η βούληση των θεών.

Η σταδιακή απεξάρτηση από τους θεούς και η αποκατάσταση της ενότητας του κόσμου γίνεται με την εμφάνιση των φιλοσόφων, οι οποίοι επιχειρούν να συλλάβουν τον κόσμο ως ενότητα. Ανάγουν την "αρχή" του κόσμου, όπως για παράδειγμα ο Θαλής, στο νερό, στοιχείο το οποίο θεωρούσε ότι αποτελεί την έκφραση της ενότητας.

Βρισκόμαστε σε μια μετάβαση από τα ομηρικά έπη στη λυρική ποίηση και τη φιλοσοφία. "*Η διαφορά ανάμεσα στους επικούς και τους λυρικούς που τους διαδέχονται είναι ότι στη λυρική ποίηση οι ποιητές εμφανίζονται ως προσωπικότητες... Αυτή η ποίηση (λυρική) πιστεύει, σε αντίθεση με το έπος, ότι το παρόν αξίζει να εξυμνηθεί" (*Snell, 1984*).*

Τη γέφυρα ανάμεσα στο έπος και τη φιλοσοφία κάνει ο Ησίοδος με τη *Θεογονία* του.

Ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης, οι τρεις τραγωδοί, πιστεύουν ότι τα μέρη υποτάσσονται και υπηρετούν ένα σύνολο, κατατείνουν όλα στον ενιαίο σκοπό. Με την κωμωδία ο Αριστοφάνης δίνει προσωπικότητα στους ήρωές του. Αυτό γίνεται με τη… βοήθεια του Σωκράτη, που "σκοτώνει" τον τελευταίο των τραγωδών, τον Ευριπίδη και ανοίγει τον δρόμο στην αττική φιλοσοφία.

Έτσι αναδεικνύεται ο άνθρωπος με ιδία προσωπικότητα, με προσωπική ευθύνη, με δικές του επιλογές και αποκαθίσταται η ενότητα, το σύνολο.

Το έπος, η λυρική ποίηση και το δράμα είναι τα τρία ποιητικά είδη που συνυπάρχουν διαχρονικά στη λογοτεχνία του δυτικού κόσμου.

Ιστορικά, όμως, εμφανίστηκαν διαδοχικά. Στην Ελλάδα, όπου γεννήθηκαν αυτά τα τρία ποιητικά είδη, προσδιόρισαν διαδοχικές εποχές στην εξέλιξη της αντίληψης των ανθρώπων για τον κόσμο.

Ανάμεσα στον επικό ποιητή Όμηρο και στον επιστήμονα Χαίκελ, μεσολαβούν πολλοί διανοητές που αναφέρονται σε αυτή την ενότητα του κόσμου, το όλον.

Σταχυολογώ κάποιες από τις αναφορές αυτές:

"Ουκ εμού αλλά του λόγου ακούσαντας ομολογείν σοφόν έστιν εν πάντα είναι" (Ηράκλειτος).

"... ο μόνος της σκοπός (σ. σ. της φύσεως) είναι να διατηρεί την αρμονίαν, ήτις δι' αοράτων δεσμών δεσμεύουσα τα ελάχιστα του παντός μέρη με τούτο το μέγα όλον, τα οδηγεί ησύχως εις το τέλος των. Ευλαβού λοιπόν τας πράξεις της, είναι γένους τόσον υψηλού, ώστε η παραμικρά σκέψις ήθελεν ανακαλύψει εις εσέ περισσοτέρας πραγματικάς ωραιότητας εις εν ζωύφιον, παρά εις αυτό το άγαλμα (σ. σ. της Αφροδίτης του Πραξιτέλους)" (Ανάχαρσις).

"Το όλον είναι προγενέστερον των μερών" (Αριστοτέλης).

"Η μεγαλύτερη αξία δεν εκτιμάται, γιατί ένα αμάξι είναι κάτι παραπάνω απ' το άθροισμα των εξαρτημάτων του" (Λάο Τσε).

"Η ολότητα δεν ταυτίζεται με το άθροισμα των μερών της, είναι κάτι διαφορετικό, και οι ιδιότητές της διαφέρουν από τις ιδιότητες των μερών που την αποτελούν" (Ε. Ντυρκάιμ).

"... η Ενότητα της φύσης - μια Ενότητα που διέπει την πολλαπλότητα και που συναντούμε οπουδήποτε. Όλη η ατέρμονη ποικιλία των φαινομένων απαρτίζει ένα ενιαίο και ομοιογενές σύνολο" (Έμερσον, 1994).

Και πριν προλάβουν να εμφανιστούν οικολόγοι στην Ελλάδα, ο Οδυσσέας Ελύτης (1973), σε ένα κείμενό του με τίτλο "Φύση και γλώσσα", στο περιοδικό "Η Συνέχεια", μας εισάγει στην καρδιά της σύγχρονης οικολογικής αντίληψης, με σαφήνεια και διαύγεια που εκπλήσσει για τον χρόνο που διατυπώνεται, για "τα μέρη και το όλον":

"Όμως, για να ξανάρθω στο θέμα, στην πρώτη επαφή μου με το υλικό σώμα της Ελλάδας: ή όλα αυτά ήταν κάτι άλλο και όχι απλά και μόνο "φύση". Ή τότε... τότε η ελληνική φύση, πραγματικά, έπρεπε να 'ναι κάτι άλλο εκείνη. Να 'ναι φορτισμένη με μυστικά μηνύματα (όπως μας το έλεγαν και διστάζαμε να το πιστέψουμε) και να παίρνει για τούτο δικαιωματικά μέσα μας το νόημα και το βάρος μιας μυστικής αποστολής.

Η αντίληψη αυτή βγάζει μακριά και δεν είναι η ώρα να διατρέξουμε την απόσταση. Οπωσδήποτε όμως συνιστά μία Μεταφυσική όπου το φαινόμενο της γλώσσας, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που ένα τοπίο δεν είναι διόλου το άθροισμα μερικών δέντρων και βουνών αλλά μία πολυσήμαντη παρασημαντική, δεν είναι και εκείνο διόλου το άθροισμα μερικών λέξεων-συμβόλων των πραγμάτων αλλά μία ηθική δύναμη που η ανθρώπινη διάνοια την κινητοποιεί, ωσάν να προϋπάρχει από τα πράγματα, για να τα δημιουργήσει ίσα-ίσα, και μόνον έτσι αυτά να υπάρξουν".

Την εποχή που εμφανίζεται η κοινωνική ψυχιατρική με βάση τη συστημική λογική, περίπου τότε η οικολογία κάνει ένα άλμα από το πεδίο της επιστήμης, όπου πολύ πολύ αργά βρήκε τον δρόμο της, στον χώρο της πολιτικής οικολογίας. Ως αφετηρία για τη νέα αυτή εποχή, θεωρείται το βιβλίο της Ρ. Κάρσον, *Σιωπηλή Άνοιξη*, που εκδίδεται το 1962 (στα ελληνικά κυκλοφορεί μόλις το 1981 από τις εκδόσεις Κάκτος). Η έκδοση αυτή πυροδοτεί, τα επόμενα χρόνια, ένα κίνημα περιβαλλοντισμού στις ΗΠΑ και γεννά τα πράσινα κόμματα στην Ευρώπη.

Τότε περίπου επιστρέφουν οι Βασιλείου στην Ελλάδα με γεμάτες τις "συστημικές" μπαταρίες τους και σχεδιάζουν τα επόμενα βήματά τους στο πεδίο της πράξης.

Ο Γιώργος και η Βάσω Βασιλείου μιλούν για τη "μηχανιστική" και την "ολιστική" θεώρηση:

> *"Ο όρος μηχανιστική θεωρία αποδίνει την αντιμετώπιση ενός συνόλου σαν "τίποτ' άλλο" εκτός από το άθροισμα των τμημάτων του, όπως ακριβώς και μια μηχανή δεν είναι τίποτ' άλλο παρά το άθροισμα των εξαρτημάτων που τη συναπαρτίζουν. Αυτή η αναγωγή ενός όλου σε τίποτ' άλλο εκτός από το άθροισμα των τμημάτων του, οδήγησε και στο να ονομαστεί η τάση αυτή αναγωγισμός. Η αρχή που διέπει όμως τη φύση είναι πως κάθε σύνολο, κάθε "όλον" είναι κάτι παραπάνω απ' το απλό άθροισμα των στοιχείων που το αποτελούν. Αυτό το "κάτι παραπάνω" έχει μια απλή φυσική ερμηνεία. Είναι αποτέλεσμα (α) της διαφορετικής κάθε φορά διάταξης των στοιχείων μέσ' στον χωροχρόνο και (β) των ειδικών κάθε φορά σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους".*

Νομίζω πως είναι εμφανής η επικοινωνία των δύο αυτών ρευμάτων. Ή καλύτερα, όχι η επικοινωνία, αλλά η κοινή θεωρητική τους βάση. Οι ολιστικές προσεγγίσεις στην οικολογία και την κοινωνική ψυχιατρική, ακολούθησαν παράλληλους δρόμους και δεν επικοινώνησαν μεταξύ τους. Το όφελος θα ήταν αμοιβαίο, αλλά πιο κερδισμένη ασφαλώς θα έβγαινε η οικολογική σκέψη και ακόμη πιο πολύ η οικολογική πρακτική.

Ενώ, δηλαδή, η πολιτική οικολογία παρέκαμψε σχεδόν παντελώς τις "μεθόδους" για να απευθυνθεί στην κοινωνία και, κυρίως, να οργανωθεί σε ομάδες με τρόπο αντίστοιχο με τις "ολιστικές" της προσεγγίσεις -χρησιμοποίησε κλασικού τύπου "φάρμακα"-, η κοινωνική ψυχιατρική άφησε στην άκρη τα ψυχοφάρμακα και ασχολήθηκε με τη "διεργασία". Ο Γ. Βασιλείου δίνει τον ορισμό της διεργασίας:

> *"Διεργασία είναι μια αλληλουχία γεγονότων που εξελίσσονται ασταμάτητα μέσ' στον χωροχρόνο. Αν ο παρατηρητής σταματήσει τεχνητά μια διεργασία για να μελετήσει τα γεγονότα που εξελίσσονται στη χρονική στιγμή Χ, τότε εκείνο που παρατηρεί πια δεν είναι διεργασία αλλά είναι ένα τεχνητό δημιούργημα της δικής του παρέμβασης... μόνο μέσα στα πλαίσια της διεργασίας ομάδας το άτομο εξατομικεύεται μέσα από την αλληλεξάρτηση*

και για την αλληλεξάρτηση. Και όσο εξατομικεύεται, τόσο συμβάλλει στη διαφοροποίηση της διεργασίας ομάδας. Μέσα σε ένα τέτοιο περίγυρο ο Άνθρωπος ανελίσσεται σε φίλο του Εαυτού του και γι' αυτό φίλο των φίλων του. Έτσι αξιώνεται να δημιουργεί, να παράγει και να ανταλλάσσει το εξαγόμενο για αμοιβαία ωφέλεια".

"Επινοώ" ή "ανακαλύπτω";

"Μεγάλος ποιητής δεν είναι τόσο αυτός που επινοεί όσο αυτός που ανακαλύπτει".

Χ. Λ. Μπόρχες.

Ο Π. Πολυχρόνης κάνει ένα βήμα πιο μπροστά:

"...ότι όλα υπάρχουν εν σπέρματι, ότι στο επίπεδο της σύμπλοκης δομής κάποιες ιδιότητες, που δεν προϋπήρχαν στα μέρη, αναδύονται. Παλιά υποστηρίζαμε ότι το σύστημα είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του, αλλά εδώ είναι σημαντική η έννοια της ανάδυσης, του emergence, ότι οι ιδιότητες αναδύονται στο επίπεδο της συμπλοκότητας και το γεγονός αυτό δεν αποτελεί αθροιστικό φαινόμενο".

Και ακόμη:

"Όσον αφορά αυτά που ειπώθηκαν σχετικά με την αλλαγή, την αποδόμηση και τη σύνδεση με την παράδοση της συστημικής σκέψης, οι Βασιλείου το αποτύπωναν με τη φράση "Ρέειν εν τω δομείσθαι και δομείσθαι εν τω ρέειν". Δηλαδή, σχετίζεται με την έννοια της διεργασίας που έχουμε εγκαταλείψει εμείς οι συστημικοί - αναφέρω με προκλητικό τρόπο το γεγονός ότι την έχουμε εγκαταλείψει. Κατά τη γνώμη μου, η συγκεκριμένη έννοια έχει δύο δικλίδες ασφαλείας. Η μία είναι [...] ότι η διεργασία σημαίνει κατ' αρχήν σύνδεση με άλλους. Δεν προκύπτει διεργασία από κλειστά συστήματα. Η δεύτερη είναι ότι αφήνει πολύ χώρο στην ανάδυση και όχι στο σχεδιασμό από πριν. [...] Να μπορείς να αφήνεις να αναδυθεί το καινούριο, καθώς, αν το σχεδιάζεις, το πνίγεις".

Θεωρώ ότι η έννοια της "ανάδυσης", του emergence, την οποία αναφέρει ο Π. Πολυχρόνης, είναι κομβική στη εξέλιξη της σκέψης των συστημικών. Εμένα με έχει επηρεάσει σχεδόν καθοριστικά σε πολλές επιλογές μου. Θα ήθελα να την αποδώσω με ...δικά μου λόγια. Επινοώ σημαίνει *"σκέφτομαι και δημιουργώ κάτι νέο, συνήθως, με σκοπό την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών" ή ακόμα και "μεθοδεύω κάτι για να παραπλανήσω"!*

Ενώ, ανακαλύπτω σημαίνει *"βρίσκω ή μαθαίνω, αντιλαμβάνομαι, συνειδητοποιώ κάτι που αγνοούσα, βρίσκω και για πρώτη φορά κάνω γνωστό ευρύτερα κάτι που υπάρχει ήδη".*

Νομίζω ότι το "επινοώ" ταιριάζει πιο πολύ στον χώρο της πολιτικής ή της τεχνικής, ενώ το "ανακαλύπτω" στον χώρο της τέχνης ευρύτερα.

Όταν βάζω "στόχους", πολύ συγκεκριμένους, επιστρατεύω δυνάμεις, μέσα και ενέργειες για να πετύχω τον στόχο μου.

Επειδή κριτήριο της "επιτυχίας" μου είναι η κατάκτηση του στόχου, "επιστρατεύω δυνάμεις, μέσα και ενέργειες" με κριτήριο την αποτελεσματικότητά τους, κυρίως.

Γι' αυτό, εκείνος που θα πετύχει τον στόχο, μπορεί να μην είμαι τελικά "εγώ", αλλά αυτός που θα έχω γίνει υιοθετώντας "δυνάμεις, μέσα και ενέργειες" που μπορεί και να μη με αντιπροσώπευαν πριν βάλω το στόχο, αλλά προκειμένου να τον πετύχω, τις επιστρατεύω και, τελικά, με αλλάζουν. Από το "είμαι ο στόχος μου", γίνομαι "είμαι τα μέσα που χρησιμοποίησα"!

Ο Πικάσο έλεγε: *"Δεν ψάχνω. Μόνο βρίσκω!"*.

Για το πώς φτάνω στην ανακάλυψη, νομίζω ότι όλη της η αξία βρίσκεται στο "προκύπτει" (η "ανάδυση" του Π. Πολυχρόνη), δηλαδή, όταν δεν ψάχνεις να καλύψεις μια "συγκεκριμένη ανάγκη" (βάζοντας "στόχους", σχεδιάζοντας με μέσα και τεχνικές), αλλά αυτό το "κάτι", "προκύπτει" ως συνισταμένη πολλών διεργασιών, χωρίς συγκεκριμένο σκοπό και όταν εσύ κάνεις δυνατά όλα τα πιθανά ενδεχόμενα να μπορούν να συμβούν, να βγουν στην επιφάνεια.

Όταν δεν περιμένεις τίποτα συγκεκριμένο αλλά και είσαι ανοιχτός στο να συμβούν όλα! Όλα; Όχι ακριβώς όλα, αλλά μέσα σε ένα εύρος επιλογών, από... έως, στην περιοχή εκείνη, δηλαδή, που συνεχίζω να αυτο-αναγνωρίζω τα χαρακτηριστικά της συγκρότησής μου.

Έτσι "προκύπτει" μια "ανακάλυψη", χωρίς ο ανακαλύπτων να θυσιάσει τίποτα σε κάποιο "στόχο".

Βγαίνει "ολόκληρος" στον αφρό μαζί με την ανακάλυψή του, την επιλογή σου!

> *"Το να βρίσκεις δεν είναι τίποτα. Το δύσκολο είναι να ενσωματώνεις αυτό που βρίσκεις".*
>
> Πωλ Βαλερύ.

Από το ουσιαστικό στο ρήμα ή αντιστρόφως;

Έλεγαν οι Βασιλείου:

"Είναι γλωσσική παγίδα το να χρησιμοποιήσει κανείς ουσιαστικά αντί για ρήματα. Να μιλήσει π.χ. για "ηγέτη" ομάδας κι όχι για το "ηγείσθαι" που χρειάζεται η ομάδα. Το "ηγείσθαι" είναι φυσικά μια σειρά από διεργασίες που, έστω κι αν αρχίσουν από ένα μέλος της ομάδας, τον "Καταλύτη-Ρυθμιστή Συναλλαγής" -που θα μπορούσε να τον πει κανείς "Συντονιστή"- θα περιλάβουν αμέσως κι όσα άλλα μέλη της ομάδας είναι θετικά κινητοποιημένα εκείνη τη στιγμή. Απ' αυτό προκύπτει ότι η αποτελεσματικότητα του "ηγείσθαι" είναι ευθέως ανάλογη, όπως θα λέγαμε στα μαθηματικά, με την ικανότητα του "Συντονιστή" να ενεργοποιεί ξανά τις διεργασίες τού "αυτο-ηγείσθαι" μέσα στο καθένα από τα μέλη της ομάδας".

Αναζητώντας τη σχέση ουσιαστικού και ρήματος και την αφετηρία αυτής της σχέσης, θα επικαλεστώ πάλι τον B. Snell (1984). Στην προαναφερθείσα μελέτη του κάνει ακόμη μία καίρια επισήμανση που αφορά την "επινόηση" του άρθρου. Η συμβολή του άρθρου στην εκφραστική σαφήνεια και τον εμπλουτισμό της σκέψης ήταν τεράστια. Όμως, το άρθρο συνέβαλε, κατά τον B. Snell, στο να ουσιαστικοποιήσουμε το ρήμα και όχι να ρηματοποιήσουμε το ουσιαστικό, όπως λένε οι Βασιλείου.

Γράφει ο B. Snell (1984):

"Η ύπαρξη όμως επιστήμης είναι δυνατή μόνο όταν υλικό και άυλο διαχωρίζονται απόλυτα, όταν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε κινούν και κινούμενο, ανάμεσα σε ύλη και δύναμη, ανάμεσα σε αντικείμενο και ιδιότητα. Αυτές οι διακρίσεις δημιουργούνται για πρώτη φορά, όταν μπορεί να περιγράψει κάποιος το άυλο με αξιόπιστο και απαρεξήγητο τρόπο. Η κατάλληλη γλωσσική μορφή στην περίπτωση αυτή είναι η ουσιαστικοποίηση των ρημάτων και των επιθέτων. Οι αφαιρέσεις του Ηράκλειτου αποτελούν επομένως απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη τη φυσικής επιστήμης, έστω και αν ο ίδιος δεν ενδιαφέρεται γι' αυτήν, αλλά θέλει να συλλάβει το νόημα της ζωής στο σύνολό της, δηλαδή τόσο στην υλική όσο και στην άυλη πλευρά της - […] Το άρθρο έχει την ιδιότητα να ουσιαστικοποιεί ένα επίθετο ή ένα ρήμα".

Ακόμη πιο ειδικά, *"η λειτουργία του οριστικού άρθρου στις ουσιαστικοποιήσεις είναι τριπλή: (α) ορίζει το μη συγκεκριμένο, (β) το καθιστά καθολικό, και (γ) επαναπροσδιορίζει και εξειδικεύει το καθολικό, ώστε να μπορούμε να εκφέρουμε κρίσεις σχετικά με αυτό... Σε μια γλώσσα που δεν γνωρίζει καθόλου το άρθρο, όπως τα λατινικά, το απλό συγκεκριμένο ουσιαστικό μπορεί βέβαια να έχει μερική ή ολική ισχύ".*

Και για να συνομιλήσουν αυτές οι δύο "αντίστροφες" διεργασίες, να φτάσουμε ακριβώς εκεί:

> *"Τα ουσιαστικά που παράγονται από ρήματα μπορούν να δηλώνουν συγχρόνως το όργανο, τη λειτουργία του και το αποτέλεσμα αυτής της λειτουργίας. Νόος είναι το πνεύμα που προσλαμβάνει παραστάσεις, μπορεί όμως να δηλώνει τη διαδικασία πρόσληψης παραστάσεων ή ακόμη και τη συγκεκριμένη παράσταση, δηλαδή μια σκέψη. Γνώμη είναι το πνεύμα που κατανοεί, η διαδικασία της κατανόησης, αλλά και το συγκεκριμένο αποτέλεσμα της κατανόησης, δηλαδή η γνώση".*

Πρώτα έπρεπε να παραχθούν "καθαρές" έννοιες μέσω της ουσιαστικοποίησης των ρημάτων (με εργαλείο το άρθρο και μάλιστα το οριστικό άρθρο) και στη συνέχεια να γίνει η αντίστροφη πορεία προς τη ρηματοποίηση των ουσιαστικών, για να αποτυπωθεί η σύγχρονη έννοια της διεργασίας, της ενεργοποίησης του κάθε "αυτόνομου", πλέον, ανθρώπου, του ανθρώπου που είναι κύριος των επιλογών του και των αποφάσεών του.

"Η διεργασία είναι μια έννοια που έχει παραμεληθεί θεωρητικά", διαπιστώνει ο Π. Πολυχρόνης, *"η παγίωση των δομών προάγει νέες κυριαρχίες, ενώ η φροντίδα της διεργασίας ανοίγει χώρο για μετασχηματισμούς".*

Η "συνομιλία" συστημικής και οικολογίας, στο συγκεκριμένο θέμα της διεργασίας, μπορεί να δοθεί μέσω δύο αντίστοιχων αναφορών για το θέμα της ταχύτητας όταν μεγαλώνουν οι πόλεις.

Αναφέρει ο Π. Πολυχρόνης:

> *"Ο West γράφει ότι, όσο οι πόλεις μεγαλώνουν, οι άνθρωποι κινούνται με περισσότερη ταχύτητα και προβληματίζεται γενικότερα αναφορικά με το ότι όλα τα συστήματα μέχρι στιγμής, όταν αυξηθούν πέρα από ένα ορισμένο σημείο, καταρρέουν - όπως όταν φτιάχνεις ένα βουναλάκι από άμμο στην παραλία και κάποια στιγμή προσθέτεις ένα μικρό κόκκο και αυτό διαλύεται. Είναι το κρίσιμο σημείο".*

Αναδεικνύεται έτσι η έννοια των ορίων, που είναι κομβικό θέμα στην οικολογική οπτική.

"Απαντά" η οικολογία διά του Ι. Ίλιτς (1989). Αναφέρεται στο μεγάλωμα, τη γιγάντωση των πόλεων, η επέκταση των οποίων αυξάνει τις αποστάσεις για τις καθημερινές μετακινήσεις, αυτές γίνονται με νέους δρόμους και περισσότερα αυτοκίνητα. Μεγαλύτερες καθημερινές αποστάσεις, περισσότερα αυτοκίνητα, περισσότεροι δρόμοι για μεγαλύτερες ταχύτητες και μετά, ο "μικρός κόκκος άμμου" και το σύστημα παραλύει. Στο φαινόμενο αυτό οι συγκοινωνιολόγοι έδωσαν το όνομα: "Λοσαντζελοποίηση"!

Έτσι αναλύει το αδιέξοδο ο Ι. Ίλιτς (1989):

"Υπολογίζουμε όλες τις ετήσιες δαπάνες που κάνει ένας ιδιοκτήτης αυτοκινήτου: απόσβεση δαπανών για την αγορά του, τέλη κυκλοφορίας, καύσιμα, επισκευές, διόδια, πρόστιμα, ατυχήματα κλπ. Οι δαπάνες αυτές μετατρέπονται σε χρόνο, αν τις διαιρέσουμε με το ωριαίο εισόδημα: ο χρόνος αυτός είναι, κατά συνέπεια, ο χρόνος που πρέπει να δουλέψει ένας άνθρωπος για να αποκτήσει το απαραίτητο χρήμα για την αγορά και την κίνηση του αυτοκινήτου του. Ο χρόνος αυτός προστίθεται στον χρόνο της διαδρομής (μέσος αριθμός χιλιομέτρων που διανύονται σε ένα χρόνο). Σε αυτόν τον χρόνο προστίθεται και ο χρόνος που συνδέεται με τη χρήση του αυτοκινήτου: χρόνος που ξοδεύει προσωπικά ο χρήστης για τη συντήρηση του αυτοκινήτου, χρόνος για αγορά βενζίνης, χρόνος σε μποτιλιαρίσματα, στο νοσοκομείο κλπ. Ο συνολικός αυτός χρόνος διαιρεί τον συνολικό αριθμό των χιλιομέτρων του έτους και μας δίνει τη γενικευμένη ταχύτητα... Αν κάνουμε τους ίδιους υπολογισμούς για το ποδήλατο, θα διαπιστώσουμε ότι η γενικευμένη ταχύτητα του αυτοκινήτου είναι μικρότερη από την αντίστοιχη του ποδηλάτου. Ο κοινωνικός χρόνος που μας τρώει το αυτοκίνητο είναι της τάξης των τριών τεσσάρων ωρών την ημέρα".

Οι υπολογισμοί αυτοί αναφέρονται στο 1967, αλλά σήμερα μπορεί να είναι ακόμη πιο αποκαλυπτικοί του σύγχρονου παραλογισμού. Η ρήση "*Στον σοσιαλισμό φτάνεις μόνο με ποδήλατο*" ανήκει στον υφυπουργό δικαιοσύνης του Αλιέντε, Χοσέ Αντόνιο Βιέρα-Γκάλλο. Ο Ι. Ίλιτς έδωσε αυτόν τον τίτλο στο βιβλίο του όπου περιέχονται οι παραπάνω σκέψεις (δεν κυριολεκτεί με το "σοσιαλισμός").

Η οικολογία σήμερα

Η επιστημονική και στη συνέχεια η πολιτική οικολογία προέκυψε στο προσκήνιο της ανθρώπινης σκέψης και πρακτικής με φιλοδοξίες μεγάλες και προσδοκίες ακόμα πιο προωθημένες. Το πρωτογενές υλικό που αξιοποίησε προήλθε, κυρίως, από τα νέα ρεύματα - αντιπυρηνικό, φιλειρηνικό, ποιότητας ζωής, νέας αριστεράς, κλπ.) που αναπτύχθηκαν στη δυτική Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Αποτέλεσε ένα μετα-αριστερό ρεύμα, που μετεξελίχθηκε σε μια "αυτοδύναμη" κοινωνική και πολιτική οντότητα, με την προοπτική να αποτελέσει μια ολοκληρωμένη πολιτική εναλλακτική λύση. Βεβαίως, σε κάθε χώρα αποκτά κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, επηρεάζεται η σκέψη αυτή από την τοπική κοινωνία, τον πολιτισμό της, το επίπεδο ανάπτυξής της, την ιστορία της, και άλλα δεδομένα. Όσο κι αν ακούγονται ως αυτονόητα όλα αυτά, εν τούτοις δεν υπάρχει απόλυτη συνείδηση αυτού του αλληλοεπηρεασμού οικουμενικού - τοπικού. Ως αντιεθνικιστικό, εξ ορισμού, κίνημα που υιοθετεί το σύνθημα "σκέψου σφαιρικά, δράσε τοπικά", συχνά απωθείται από τη σκέψη ότι κάτι το "τοπικό" είναι δυνατόν να επηρεάσει τη "σφαιρική σκέψη", σε μεγάλο βαθμό. Όμως, αυτή η μίξη εθνικού - υπερεθνικού, τοπικού - οικουμενικού, ιδιαίτερου πολιτιστικού στίγματος -

διαπολιτισμικού, χωρίς προκαθορισμένες δόσεις, είναι που καθορίζει τη "σφαιρικότητα", αλλά συγχρόνως παράγει αποτέλεσμα πειστικό και αποτελεσματικό.

Στην Ελλάδα η ιδιαιτερότητα του οικολογικού λόγου και η οργανωτική και πολιτική του αδυναμία δεν μπορούν να αναζητηθούν μόνον στην υστέρηση φάσης με την οποία πολλά ρεύματα και ιδέες φτάνουν και αναπτύσσονται στη χώρα μας, αλλά και στο γεγονός ότι δεν κατάφερε να αποκτήσει όλα αυτά τα ερείσματα στην ελληνική κοινωνία που αναφέρονται στο εύρος των διαπλοκών της και των δυνατών αναφορών της. Δεν κατάφερε να παράγει σύγχρονη "ελληνική" οικολογική σκέψη που να αξιοποιεί το πολιτιστικό εύρος, το ιστορικό βάθος, αλλά και τις διεργασίες που συντελούνται σε όλο το φάσμα των παραγωγικών και κοινωνικών πρακτικών στη χώρα μας. Να αποκτήσει, δηλαδή, τις απολύτως αναγκαίες "συμμαχίες", με τον ελληνικό πολιτισμό, την ελληνική ιστορία, τις εγχώριες καλλιεργητικές πρακτικές, την κλασική φιλοσοφική, την πολιτική και επιστημονική σκέψη, τα παράλληλα "κινήματα" της φυσιολατρίας, της υγιεινής διατροφής και άλλες "απολίτικες" και "ουδέτερες" πρακτικές που άνθισαν για δεκαετίες στη χώρα μας.

Η Οικολογική Επιστήμη εμφανίζεται στα μέσα του 19ου αιώνα, ενώ η Κοινωνική Ψυχιατρική είναι δημιούργημα του 20ού. Η οικολογία αργεί να βγει στο προσκήνιο και μόνο οι κοινωνικοοικονομικές της προεκτάσεις τη βγάζουν από έναν στενό πυρήνα μυημένων. Αυτό γίνεται στις δεκαετίες του ΄60 και του ΄70, όταν εμφανίζονται στο πεδίο της εφαρμογής και οι πρακτικές της κοινωνικής ψυχιατρικής. "Κοινωνική ψυχιατρική", κατά τον Γ. Βασιλείου *"είναι το δημιούργημα, η καρποφορία της Νέας Επιστημολογίας, της Επιστημολογίας που ξεπερνά τους περιορισμούς της γραμμικής αιτιολογίας σχέσεων αιτίου - αιτιατού και διαμορφώνει σε αυξανόμενη έκταση τη θεωρία της και την πρακτική της πάνω στην κυκλική αιτιολογία και σ' ένα επίπεδο ανώτερης συμπλοκότητας στη συναλλακτική αιτιολογία". Κατ' επέκταση, "ολιστική θεώρηση της λειτουργικότητας και της δυσλειτουργικότητας του Ανθρώπου, είναι αυτή σύμφωνα με την οποία ο Άνθρωπος εκλαμβάνεται σαν το εξαγόμενο της συναλλαγής διεργασιών που είναι βιολογικές, ψυχοκοινωνικές, κοινωνικοπολιτιστικές και κοινωνικοοικονομικές".*

Ενώ η οικολογία θεωρητικολόγησε αρκετά επιχειρώντας να εμφανίσει "νέες αλήθειες" στη θέση αυτών που κατέρρεαν, η κοινωνική ψυχιατρική προχώρησε πολύ στις εφαρμογές, στην επεξεργασία "τεχνικών". Τι θα πει "ολιστική προσέγγιση στη διάγνωση της δυσλειτουργίας; Ο Γ. Βασιλείου πρότεινε, αντί να ψάχνουμε για άρρωστους ανθρώπους, να αναζητούμε άρρωστες σχέσεις και αντί να επιχειρούμε να θεραπεύουμε άτομα, να θεραπεύουμε τις άρρωστες σχέσεις μέσα στο πλαίσιο της ομάδας όπου αυτές εκδηλώνονται. Προχώρησε έτσι στη "οικογενειακή θεραπεία" και στη "θεραπεία ομάδας". Η διάγνωση και η θεραπεία έχουν άλλο υποκείμενο και άλλο στόχο. *"Η πληρέστερη και αμεσότερη μορφή*

διάγνωσης για τον δεδομένο άνθρωπο που δυσλειτουργεί", έλεγε, "είναι η εξέτασή του μέσα στο πλαίσιό του. Γι' αυτό και μια διαγνωστική συνάντηση οικογένειας μπορεί να δώσει απάντηση, όχι με μονομέρεια, στο ποιο είναι "το προβληματικό άτομο", αλλά ολιστικά: στις προβληματικές σχέσεις στο Σύστημα οικογένεια του ατόμου αυτού, που αλλιώς, χωρίς αυτή τη διαγνωστική συνάντηση, θα ξεφύγουν από την αντίληψη του διαγνώστη και φυσικά και από μια μελλοντική θεραπευτική του παρέμβαση".

Από το παρακάτω συμπέρασμα από την εμπειρία της λειτουργίας ομάδων, μπορούν να εξαχθούν καταλυτικές ερμηνείες για την κρίση των "μεγάλων ομάδων", δηλαδή των κομμάτων, των συνδικαλιστικών οργανώσεων: *"Η ομάδα πρέπει να κρατάει όσο πιο καθαρό γίνεται τον σκοπό της για όλους. Πρέπει οι αξίες της να είναι τέτοιες που να τονώνουν τη συνεργασία. Μ' αυτή την προϋπόθεση μόνο μπορούν και οι προσωπικοί στόχοι των μελών της, και η αυτενέργειά τους για την εκπλήρωση των στόχων τους να μένουν προσανατολισμένοι και συντονισμένοι με τους ευρύτερους και γενικότερους στόχους της ομάδας. Αυτή η προϋπόθεση κάνει ώστε η εκπλήρωση ατομικών και ομαδικών στόχων να γίνεται για αμοιβαία ωφέλεια. Έτσι η εκπλήρωση του ενός να ενισχύει την προσπάθεια για την εκπλήρωση του άλλου".*

Πόσο μεγάλη μπορεί να είναι, λοιπόν, μια "ομάδα" για να είναι συνεργατική, συναλλακτική; Με πόσους μπορεί να επικοινωνεί και να συναλλάσσεται ταυτόχρονα ένας άνθρωπος; Η ιδεώδης ομάδα, λένε οι Βασιλείου, αριθμητικά, είναι 5±2. Και τότε πώς γίνεται να συναθροίζονται 100, 500, 1.000, 3.000 σύνεδροι κομμάτων ή συνδικάτων και να λειτουργούν ως "ομάδα", να παράγουν όχι μόνο το "άθροισμα" του δυναμικού των μετεχόντων, αλλά και αυτό που προκύπτει από τη "θετική διαφοροποίηση" που η διεργασία της ομάδας γεννά; Απλούστατα, δεν παράγουν όχι το "επιπλέον" αλλά ούτε καν το "άθροισμα". Πρώτον, γιατί δεν είναι "ομάδα" (ένα σύνολο ατόμων δεν μετατρέπεται αυτομάτως σε ομάδα, επειδή συνευρίσκεται) και δεύτερον, γιατί η "συναλλαγή" είναι ανύπαρκτη.

Οι ΜΚΟ, σε μια κοινωνία των πολιτών, αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο στη συγκρότηση των νεωτερικών κοινωνιών. Οι ΜΚΟ ή το "σώμα των πολιτών" ή, όπως είναι γνωστότερο, η "κοινωνία των πολιτών", συγκροτούν μια αντίληψη για τις συλλογικότητες η οποία αντιδιαστέλλεται με τις παραδοσιακές συλλογικότητες που επικρατούσαν μέχρι τότε. Στην ουσία, είναι μια αντίληψη που πατά περισσότερο σε μια λογική του πολιτικού φιλελευθερισμού περί δικαιωμάτων και λιγότερο στη λογική των "συμφερόντων" που ωθούν τους ανθρώπους να συγκροτούν συλλογικότητες. Αναδεικνύει και προωθεί "ενδιαφέροντα" και όχι "συμφέροντα".

Η κοινωνία των πολιτών υπονοεί ότι οι συλλογικότητες θα εδράζονται στα ατομικά -και συλλογικά, ασφαλώς- δικαιώματα των πολιτών (που θα φτάνουν μέχρι τα δικαιώματα του "ενός" - του κάθε "ενός") και όχι στην ισοπεδωτική

διαμεσολαβητική ασυδοσία των "συλλογικοτήτων" και των "πλειοψηφιών" (θρησκευτικών, φυλετικών, πολιτικών ή άλλων).

Μόνον πολίτες με δικαιώματα (δικαιώματα νοούμενα όχι απλώς ως θεσμικές εγγυήσεις κάποιων συμπεριφορών αλλά ως αμοιβαίες ευθύνες ανάμεσα σε πολίτες, συμ-πολίτες και κοινωνία) μπορούν να συγκροτήσουν συλλογικότητες που θα τιμούν αυτήν την αναντικατάστατη μορφή κοινωνικότητας και κοινωνικοποίησης. Και μάλιστα πολλές, πολλές συλλογικότητες, πολλά "σώματα πολιτών" που θα εκφράζουν και θα διαφοροποιούν όλες τις επιλογές των ανθρώπων-πολιτών και όχι μία "υπερ-συλλογικότητα" η οποία θα συμπυκνώνει - υποτίθεται - το σύνολο των επιλογών και των επιθυμιών των πολιτών.

Η οικολογία, χώρος στον οποίο δραστηριοποιούνται πολλές ΜΚΟ, αναδεικνύει μια νέα "γενιά αντιθέσεων", αυτών που κατά κύριο λόγο προέκυψαν με την εμφάνιση της βιομηχανικής κοινωνίας και πιο πολύ στη φάση της ωρίμανσής της. Έρχεται να αναδείξει τη μεγάλη πολλαπλότητα και πολυπλοκότητα των αντιθέσεων και των συγκρούσεων και όχι να τα αναγάγει όλα σε μια "κυρίαρχη" αντίθεση. Ή, καλύτερα, να τονίσει τη σημασία και τον καθοριστικό ρόλο που ενίοτε παίζουν και οι "δευτερεύουσες" αντιθέσεις.

Η προσπάθεια να αναχθεί η πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων, οι μεταβαλλόμενες μορφές κοινωνικής σύγκρουσης σε ένα προκατασκευασμένο καλούπι αντιπαλότητας οικονομικών συμφερόντων, οδηγεί σε μια επικίνδυνη απλοποίηση, σε μια χοντροκομμένη γενίκευση που αλλοιώνει πλήρως τα στοιχεία της αντίθεσης και το αντικείμενο της σύγκρουσης, κάθε φορά.

Η ποικιλία των αντιθέσεων οδηγεί και σε μια ποικιλία ανταγωνισμών, συγκρούσεων και αντιστάσεων. Ο περιορισμός τους σε μια εύκολη, εμπειρική αναγωγή στη σύγκρουση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, πάντα, αποτελεί μια πολιτικά ασυγχώρητη σχηματοποίηση και απλούστευση.

Ένας περίπλοκος κόσμος ανταγωνισμών χρειάζεται μια πολιτικά ισοδύναμη προσέγγιση για να εκφραστεί. Δηλαδή, ο ένας -κυρίαρχος- ανταγωνισμός, μπορεί να είναι μια "πολλαπλότητα ανταγωνισμών".

Η μεγάλη ποικιλία των κοινωνικών πρακτικών και του τρόπου που αυτές οι πρακτικές μετατρέπονται σε μορφές οργάνωσης, είναι αυτά που επηρεάζουν τους εκάστοτε ανταγωνισμούς και τα εκατέρωθεν "μέτωπα".

> *"Είναι λάθος να σκεφτόμαστε την εξουσία υπό τους όρους ενός δυαδικού ανταγωνισμού, πρέπει μάλλον να τη σκεφτόμαστε υπό τους όρους μιας πολλαπλότητας σχέσεων εξουσίας" (Φουκό).*

Οι πρώτες συλλογικότητες που συγκροτήθηκαν στη βάση κοινών συμφερόντων, οι "συντεχνίες", ξεκινούν από τον 13ο–14ο αιώνα και αποτελούν τις πρόδρομες μορφές ενός αστικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνίας. Στη συνέχεια και μέχρι τα

μισά τουλάχιστον του 20ού αιώνα, οι κοινωνικές οργανώσεις έχουν ένα βασικό χαρακτηριστικό: στο ερώτημα γιατί "μαζί", η απάντηση ήταν ότι η συνύπαρξη βοηθά την επιβίωση. Η διαφοροποίηση από την ομάδα υπονομεύει τη συνοχή και τη βιωσιμότητά της. Αυτή η "αρχή" διαπνέει όλες τις μορφές της συνύπαρξης, από τη διευρυμένη οικογένεια (την πυρηνική) και τη "γειτονιά" έως τα συνδικάτα και τα κόμματα της αριστεράς της εποχής. Αυτή η αρχή της συνύπαρξης μπήκε σε κρίση και σήμερα αποτελεί ένα παρακμιακό πια φαινόμενο. Η συνύπαρξη μέσα από τη διαφορά, αρχή που φιλοδοξεί να την αντικαταστήσει, δεν έχει μορφοποιηθεί επαρκώς και κυρίως δεν έχει ενσωματώσει στην πολιτική πρακτική τα νέα δεδομένα των κοινωνικών επιστημών για τις "διεργασίες ομάδας". Αυτό δεν βοήθησε ώστε να γίνει το αναγκαίο πολιτισμικό άλμα που θα επέτρεπε τη μετατροπή μιας "αδυναμίας" του παρελθόντος, σε δύναμη και όχι απλώς σε ανοχή. Γιατί σήμερα, στην καλύτερη εκδοχή, οι πλειοψηφίες ανέχονται τη διαφορά, δεν την αθροίζουν "συστημικά".

Γιατί "μαζί" σήμερα; Το σημερινό μαζί απαιτεί ένα υπόβαθρο επαλληλότητας για να βρεθούμε μαζί και ανάπτυξη της "συναλλαγής", της διεργασίας για να παραμείνουμε μαζί. Μόνο μέσα στο πλαίσιο της διεργασίας ομάδας το άτομο εξατομικεύεται μέσα από την αλληλεξάρτηση και για την αλληλεξάρτηση. Και όσο εξατομικεύεται, τόσο συμβάλλει στη διαφοροποίηση της διεργασίας ομάδας. Έτσι αξιώνεται να δημιουργεί, να παράγει και να ανταλλάσσει το εξαγόμενο για αμοιβαία ωφέλεια.

“Μαζί" για ποιο σκοπό; Στόχος καθαρός και απόλυτα συνεπής με τον χαρακτήρα της "ομάδας", του κινήματος. Σήμερα οι ομάδες ανήκουν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σε αυτές που αναφέρονται στο σύνολο των υποθέσεων της κοινωνίας (κόμματα και κακέκτυπα κομμάτων, όπως συνδικάτα, σύλλογοι και κάθε είδους οργανώσεις που ενώ δεν συγκροτούνται με βάση μια ενιαία αντίληψη για την αλλαγή της κοινωνίας, στην πράξη συμπεριφέρονται ως τέτοια) και σε μικρές ομάδες με βάση ένα κοινό ενδιαφέρον, μικρής όμως κοινωνικής εμβέλειας και επιρροής.

Από τη μια υπάρχει η αφέλεια ότι μπορούμε να κατακτήσουμε το παγκόσμιο (ή το πανκοινωνικό) αντιπαρερχόμενοι το ειδικό και από την άλλη, η άλλη όψη της ίδιας αφέλειας, ότι είναι δυνατόν να κατακτήσουμε το ειδικό αντιπαρερχόμενοι το γενικό.

Ο ενδιάμεσος χώρος, ο χώρος της σύνθεσης, είναι το ζητούμενο. Η οικολογική σκέψη και το αντίστοιχο κίνημα πολιτικής οικολογίας έκανε τη γενική σύλληψη για τους νόμους που διέπουν τη ζωή και τα οικοσυστήματα σε πρακτικές, τεχνικές διαχείρισης του χώρου και στη συνέχεια πάλι καθολικό σχέδιο διαχείρισης του συνόλου των υποθέσεων της κοινωνίας. Και στις δύο περιπτώσεις λείπει ένας "ενδιάμεσος χώρος", της σύνθεσης και της οργανικής μετάβασης από το ένα στο άλλο.

Η συνηθέστερη κριτική που ασκείται σε όσους ασχολούνται ή συγγράφουν περί τα οικολογικά είναι ότι προκειμένου να αναδείξουν κάποια, υπαρκτά μεν, αλλά δευτερεύοντα προβλήματα, υπερβάλλουν συνειδητά, υποβαθμίζοντας βασικές ανθρώπινες ανάγκες και προτεραιότητες. Ότι ασχολούνται πιο πολύ με τα ζώα παρά με τους ανθρώπους.

Είναι αλήθεια ότι η διά της υπερβολής ανάδειξη κάποιων πλευρών της ζωής είναι μια ανθούσα και, ως ένα βαθμό, θεμιτή πρακτική και μεθοδολογία. Είναι επίσης αλήθεια ότι η οικολογική σκέψη, στην πρώιμη, ουτοπική της φάση, προέβαλε πολλές "υπερβολές". Τι ακριβώς είναι η υπερβολή; "Υπερβολή είναι η υπεράνωθεν τινός διάβασις" και "το μέρος διά του οποίου πρέπει τις να υπερβή, κορυφή (πάροδος), όρος, ζυγός" (Λεξικό Σκαρλάτου του Βυζάντιου, 1852). Ποια κορυφή, ποιο όρος, ποιον ζυγό "υπερέβαλε" η οικολογία; Το "όρος" του ακραίου ανθρωποκεντρισμού, την "κορυφή" της βιομηχανικής κοινωνίας και τον "ζυγό" της ψυχρής, μονομερούς αναπτυξιακής μανίας. Όμως, πλέον, η "βιώσιμη ανάπτυξη" από υπερβολή έχει γίνει σχεδόν καθολική πολιτική συναντίληψη.

Υπάρχουν όμως και οι "πάροδοι". Ενώ η οικολογική σκέψη, αρχικά ως επιστήμη μόνο, και ως κοινωνική και πολιτική προσέγγιση στη συνέχεια, έκανε τις υπερβάσεις της διά των ορέων και των ζυγών της κυρίαρχης σκέψης, συνελήφθησαν και ορισμένοι "ακτιβιστές" της οικολογίας στις παρυφές των ορέων, σε κάποιες παρόδους της ανθρώπινης σκέψης. Ως τέτοιοι θεωρήθηκαν οι ασχολούμενοι με κάποια υπό εξαφάνιση είδη, αρκούδες, χελώνες, νυχτερίδες, κ.λπ. Κρίθηκαν, λοιπόν, ότι υπερέβησαν... "υπεράνωθεν" των κυρίαρχων ανθρωπίνων αναγκών και ασχολήθηκαν με το τριτεύον, το εξεζητημένο. Ενδεχομένως, για ορισμένους, να είναι και έτσι. Μπορεί, όμως, να μη θεωρηθεί αυτή η ενασχόληση, η "οπτική", ως μια ακραία ευαισθησία ένας ακραίος βιοκεντρισμός αλλά ως το κοίταγμα της πραγματικότητας μέσα από τη διαφορετική οπτική της αλληλεξάρτησης, της συστημικής προσέγγισης, των κύκλων της ζωής, της αλυσίδας της ζωής. Αυτή είναι η λογική της οικολογίας συνολικά, βέβαια, και όχι κάποιων ιδιαίτερων εκδηλώσεών της.

Επιλογικά

Ο Κωνσταντίνος Καβάφης, δεν έχει καταγραφεί ως "φυσιολάτρης" ποιητής, αλλά περισσότερο ως ποιητής της πόλης, την αστική ζωή ζει και μεθερμηνεύει. Και όμως σε μία εύστοχη αναφορά του στη φύση, και απευθυνόμενος στους… ευτυχισμένους οικολόγους προειδοποιεί ότι η φύση κινδυνεύει από τους ευτυχισμένους.

"Οι ευτυχείς την Φύσιν βεβηλούσι.
Της λύπης είναι τέμενος η γη.

[...]
Τους ευτυχείς οι άνθρωποι τιμώσι.
Και τους υμνούσι ψευδοποιηταί
Αι πύλαι, πλην, της Φύσεως είναι κλεισταί
εις όσους αδιάφοροι, σκληροί γελώσι..."

(Ώραι Μελαγχολίας, Κωνσταντίνος Π. Καβάφης - από τα "Αποκηρυγμένα" του).

Ο Μαρσέλ Προυστ το εξηγεί αυτό πιο… συστημικά:

> *"Υποφέρουμε, άρα σκεφτόμαστε, και η αιτία γι' αυτό είναι ότι η σκέψη μάς βοηθά να εντάξουμε τον πόνο σε κάποιο πλαίσιο, να κατανοήσουμε τις πηγές του, να διαπιστώσουμε τις διαστάσεις του και να συμφιλιωθούμε με την παρουσία του. Από τα προηγούμενα, λοιπόν, συνάγεται ότι οι ιδέες που προκύπτουν χωρίς πόνο είναι ελλιπείς: δεν διαθέτουν σημαντικό έναυσμα... Η ευτυχία κάνει καλό στο σώμα, μα η θλίψη είναι που αναπτύσσει τις δυνάμεις του νου. Αυτή η θλίψη μάς εκθέτει σε κάτι σαν νοητική γυμναστική, την οποία θα αποφύγουμε, αν είμαστε ευτυχέστεροι...*
>
> *Μια γυναίκα που την έχουμε ανάγκη και η οποία μας κάνει να υποφέρουμε, εκμαιεύει εξ ημών ολόκληρο το φάσμα των συναισθημάτων, που είναι κατά πολύ βαθύτερα και ζωτικότερα εκείνων τα οποία μας προκαλεί ένας μεγαλοφυής άνθρωπος που μας κινεί το ενδιαφέρον".*

Στην εποχή μας, η απέχθεια προς την ασχήμια, η επαπειλούμενη καταστροφή, κινητοποιούν λιγότερο από τη γοητεία και την έλξη του ωραίου και του φυσικού.

Την εποχή του ρομαντισμού και της φυσιολατρίας κινητοποιούσε η γοητεία και η χαρά της ζωής στο δάσος και στο πάρκο. Τα φυσιολατρικά σωματεία με τους διανοούμενους της εποχής προέτρεπαν τους "αστούς" να γευτούν τη χαρά της ζωής στο βουνό. Δεν περιέφεραν κάποια απειλή, κάποιον κίνδυνο για να επιστρατεύσουν τους εκδρομείς. Το δάσος, τα λουλούδια, οι θάμνοι, τα πουλιά, η φύση γενικά, ήταν παρόντα στη λογοτεχνία, στη δημοτική και λόγια ποίηση, στον μύθο και στα έθιμα, στα παιχνίδια και την εκπαίδευση. Σήμερα είναι παρόντα σε μελέτες, σε κείμενα διαμαρτυρίας και καταγγελίας και πολύ λιγότερο στις τέχνες και τα γράμματα. Στις μεγαλουπόλεις έχουμε τώρα δεύτερης και τρίτης γενιάς "εξόριστους των δασών", αλλά έχουμε περισσότερους δραπέτες των πόλεων και εισβολείς στα δάση. Η απέχθεια προς την ασχήμια, η επαπειλούμενη καταστροφή κινητοποιούν, εμπνέουν λιγότερο από τη γοητεία και την έλξη του ωραίου και του φυσικού.

Όμως, όλα τα πράγματα μπορούν να κοιταχτούν με διαφορετικό πνεύμα. Με ιδιοτέλεια ή με μεγαλοψυχία, βιωματικά ή χρησιμοθηρικά. Είναι διαφορετικό το *"...πώς βλέπει ο ξυλοκόπος ένα κομμένο δέντρο, από το πώς το φαντάζεται ένας ποιητής"* (Έμερσον, 1994).

Με τον Πέτρο επιχειρούσαμε να εναλλάσσουμε τους ρόλους του "ξυλοκόπου" και του "ποιητή", κοιτάζοντας το "κομμένο (ή και το άκοπο) δέντρο".

Η γνωριμία και η φιλία μου με τον Πέτρο με βοήθησαν να υιοθετήσω κάποιες βασικές παραδοχές της συστημικής οπτικής πριν τις αναζητήσω -και- στην οικολογία. Οφείλω να παραδεχτώ πως οι πρώτες είναι πιο στέρεες στη σκέψη μου από όσο οι δεύτερες.

Βιβλιογραφία

Ακό, Π. (1991). *Ιστορία της οικολογίας*. (Γ., Φερχάγκεν, Μεταφρ.). Σύγχρονη Εποχή.

Γκότσης, Η. & Κιαπόκα Α. Σ. Διάλογος με τον Πέτρο Πολυχρόνη: Η ηθική της επιστημολογίας σε έναν κόσμο σε μετάβαση, Η αυθεντικότητα της προσωπικής πορείας ως αφετηρία για αναστοχασμό.

Ελύτης, Ο. (1973, Μάιος 3). Φύση και γλώσσα. *Η Συνέχεια*, *Τόμος (3)*.

Emerson, R. W. (1994). *Δοκίμια*: *Τόμος 2.* (Χ., Λαμπίδης, Μεταφρ.). Gutenberg.

Ίλιτς, Ι. (1989). *Στο σοσιαλισμό φτάνεις μόνο με ποδήλατο*. (Β., Τομανάς, Μεταφρ.). Κατσάνος.

Καβάφης, Κ. Π. (2013). *Άπαντα τα ποιήματα*. Νάρκισσος.

Κάρσον, Ρ. (1981). *Σιωπηλή άνοιξη*. (Λ., Κανδηλίδης, Μεταφρ.). Κάκτος.

Κουρουζίδης, Σ. (1996). *Εξώφυλλα βιβλίων: Εγκόλπιο για τη φύση, το περιβάλλον, την οικολογία*. Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη.

Κουρουζίδης, Σ. (2001, Ιούλιος). *Βιογραφία: Γιώργος Βασιλείου*. Δαίμων της οικολογίας.

Proust, M. (1968-1999). *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*. (Π., Ζάννας, Μεταφρ.). Ηριδανός.

Snell, B. (1984). *Η ανακάλυψη του πνεύματος, Ελληνικές ρίζες της Ευρωπαϊκής σκέψης*. (Δ. Ι., Ιακώβ, Μετάφ.). MIET.